

8.3. SANGRAŽINIAI DAIKTAVARDŽIAI

Sangražiniai daiktavardžiai išlaiko vardininko kirtį visuose linksniuose ir yra pirmosios kirčiuotės, pvz.: *kreipimasis, kreipimosi, kreipimuisi, kreipimęsi, kreipimusi, kreipimesi*. Daugiskaitoje kartais vartojamas vardininkas ir kilmininkas: *kreipimaisi, kreipimęsi*.

8.4. SUTRUMPĖJUSIŲ LINKSNIŲ KIRČIAVIMAS

Naudininko, įnagininko ir vietininko linksnių galūnės vartojamos ir sutrumpintos, pvz.: *vaikáms – vaikám, sūnumì – sūnuř, galvojè – galvõj, vandenjè – vandenỹ*.

Naudininko ir šaknyje kirčiuojamų įnagininko bei vietininko linksnių visų kalbos dalių sutrumpėjusios formos kirčiuojamos kaip ir nesutrumpėjusios, pvz.: *laukáms – laukám, galvóms – galvóm, katéms – katém, širdìms – širdìm, rúšìms – rúšìm, kitíems – kitíem, penkíems – penkíem, mēdyje – mēdy, mēdžiuose – mēdžiuos*.

Jei kirtis yra nesutrumpėjusių įnagininko ir vietininko linksnių galūnėje, jis išlieka ir sutrumpėjusioje galūnėje. Tik ši sutrumpėjusi galūnė yra tvirtagalė, pvz.: *širdimì – širdiř, sūnumì – sūnuř, galvomìs – galvóm, geromìs – geróm, kitomìs – kitóm, penkiomìs – penkióm; trobojè – trobõj, kitojè – kitõj, ausyjè – ausỹ(j), geramè – gerař, kitamè – kitař, laukuosè – laukuõs, pietuosè – pietuõs*.

8.5. EINAMASIS VIDAUS VIETININKAS

Šio vietininko linksniai kirčiuojami dvejopai:

a) išlaiko vienaskaitos galininko kirtį ir priegaidę, jei žodis yra pirmosios arba antrosios kirčiuotės, pvz.: *miēstan, lóvon, ùpèn, váltin, tuřgun; miēstuosna, lóvosna, ùpėsna, váltysna, tuřguosna*;

b) turi kirtį gale, jei žodis yra trečiosios ar ketvirtosios kirčiuotės, pvz.: *miškañ, antrañ galañ, galvõñ, anõñ duobėñ, pirtiñ, danguñ; daugiskaitoje – skiemenyje prieš -na: miškúosna, galvósna, pirmósna eilésna, pirtýsna*.

8.6. MOTERŲ PAVARDŽIŲ KIRČIAVIMAS

8.6.1. **Moterų pavardės** su priesaga *-ienė*:

a) išlaiko vyriškosios pavardės kirtį, jei padarytos iš vyriškųjų pirmosios kirčiuotės pavardžių arba iš vyriškųjų pavardžių, kurių vienaskaitos vardininke kirčiuojamas tolesnis kaip antrasis nuo galo skienuo, pvz.: *Gérvė – Gérvienė, Petrėnas – Petrėnienė, Rìmantas – Rìmantienė, Vābalas – Vābalienė, Mickėvičius – Mickėvičienė*;

b) visais kitais atvejais kirčiuojama priesaga, pvz.: *Kaūpas – Kaupíenė, Šalnà – Šalníenė, Budrỹs – Budríenė, Žemáitis – Žemaitíenė, Šepetỹs – Šepetíenė*.

8.6.2. Moterų pavardės su priesaga *-uvienė* išlaiko vyriškųjų pavardžių kirčio vietą ir priegaidę, pvz.: *Šalčius – Šalčiuvienė, Giřdžius – Giřdžiuvienė, Sùtkus – Sùtkuvienė*.

8.6.3. **Mergaičių pavardžių** su priesagomis *-ytė, -utė, -iūtė* kirčiuojamos priesagos, pvz.: *Petraitytė, Kairytė, Senkūtė, Zujūtė, Stankevičiūtė*.

8.6.4. Mergaičių pavardės su priesaga *-aitė*:

a) išlaiko vyriškosios pavardės kirtį ir priegaidę, jei padarytos iš vyriškųjų pavardžių su priesagomis *-ėnas, -ynas, -ūnas*, pvz.: *Petrėnas – Petrėnaitė, Jonėnas – Jonėnaitė, Gailiūnas – Gailiūnaitė*;

b) visais kitais atvejais kirčiuojamos priesagoje, pvz.: *Rimša – Rimšaitė, Kaūpas – Kaupaitė, Petrąuskas – Petrauskaitė*.

P a s t a b a . Plačiai pažįstama vyriškųjų pavardžių daugiskaita su kirčiuota galūne *-(i)ai*, nesvarbu, kokia pavardės vienaskaitos galūnė, pvz.: *Kaūpas – Kaupai, Nórvaisa – Norvaišai, Gáulia – Gauliai, Gėrvė – Gerviai, Karālius – Karaliai*. Ši daugiskaita dažniausiai žymi šeimą.

8.7. SUDURTINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ KIRČIAVIMAS

8.7.1. Sudurtinių daiktavardžių jungiamieji balsiai *ė, y, o, ū* visada turi tvirtapradę priegaidę, pvz.: *saulėtekis, dailýraštis, dienóraštis, galvūgalis* – pirmoji kirčiuotė.

8.7.2. Sudurtinių daiktavardžių jungiamieji balsiai *i, u* kirčiuojami kairiniu ženklu, pvz.: *akimirka, ašigalis, tarpùpirščiai, vidùnaktis* – pirmoji kirčiuotė.

8.7.3. Sudurtiniai daiktavardžiai ir būdvardžiai su priešpaskutiniu kirčiuotu ilguoju skiemeniu paprastai turi tvirtagalę priegaidę, pvz.: *bendradarbis, -ė, greitakojis, -ė, savamokslis, -ė*; bet: *pelėda, rugsėjis, rugpjūtis*. Tvirtagalę priegaidę turi ir su priešdėliu *be-* padaryti žodžiai, pvz.: *begiñklis, -ė, bedarbis, -ė, bemokslis, -ė, beteĩsis, -ė*; bet: *begėdis, -ė, besótis, -ė*.

8.7.4. Kiti sudurtiniai daiktavardžiai kirčiuojami įvairiai, pvz.: *pirmādienis, kalnāgūbris* – jungiamajame balsyje *a* ir *káulamilčiai, pùsiasalis* – pirmojo dėmens šaknyje; *diēnraštis, gárlaivis* – pagal pirmąją kirčiuotę ir *rytmetỹs* – 3^a, *juokdarỹs, -ė* – 3^b; *laiškanešỹs, -ė* – 3^{4a}, *angliakasỹs, -ė* – 3^{4b}, *piktadarỹs, -ė* – 3^{4b} (pastarieji trys kirčiuojami ir pagal 3^b kirčiuotę, t. y. *laiškanešỹs* – *laiškānešĩ* ir t. t.).

8.8. TARPTAUTINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ KIRČIAVIMAS

Tarptautiniai daiktavardžiai dažniausiai kirčiuojami pagal pirmąją arba antrąją kirčiuotę.

8.8.1. Pagal **pirmąją kirčiuotę** kirčiuojami: *fėrma, dėlta, fōrma, frōntas, pōlka, pōmpa, farmacėutas, fōrmulė, kōnsulas, filosofija, eskalātorius* ir kt. Šiai kirčiuotei priklauso žodžiai su formantais (baigmenimis), turinčiais tvirtapradę priegaidę:

-ansas: avansas, balansas, seansas;

-antas; -ántas, -ė: diktántas, gigántas; doktorántas, -ė, debutántas, -ė;

-ėjas, -ėja: chorėjas, spondėjas, alėja, epopėja;

-ėrnas: ekstėrnas, koncėrnas;

-òrtas: kuròrtas, ekspòrtas, komfòrtas;

-òrdas: akòrdas, rekòrdas;

-ùrsas: konkùrsas, ekskùrsas ir kt.

Pirmajai kirčiuotei priklauso nemaža tarptautinių žodžių su nekirčiuotais formantais *-ija* (*demokrātija, buržuāzija, anestėzija, distāncija, kompiutėrija*), *-ika* (*fizika, krònika, kibernetika*), *-elis* (*kābelis, mōdelis*), *-eris, -ė* (*dùbleris, -ė, trāleris*), *-ikas, -ė* (*akadėmikas, -ė, mechānikas, -ė*), *-usas*

(kòrpusas, lākmusas). Daugumos jų linksnių kirčiuojamas trečiasis nuo galo skienuo. Žodžiai su formantu *-umas* (*prezidiumas, akvāriumas*) kirčiuojami ketvirtajame nuo galo skiemenyje.

8.8.2. Pagal **antrąją kirčiuotę** kirčiuojami: *cėchas, tònas, tìpas; dirizāblis, eskadrà (-ādro)* ir kt. Šiai kirčiuotei priklauso žodžiai su formantais, turinčiais tvirtagalę priegaidę ar trumpąjį kirčiuotą balsį priešpaskutiniame skiemenyje:

- adà, -ādas: *estrada, olimpiada, limonādas, šokolādas;*
- āfas; -āfas, -è: *autogrāfas, paragrāfas; geogrāfas, -è;*
- ākas: *barākas, amoniākas;*
- ālas: *finālas, kvartālas, originālas;*
- ālè: *detālè, magistrālè;*
- amà: *programà, telegramà;*
- ānas: *banānas, mangānas, uragānas;*
- āras, -è; -āras: *notāras, -è, kulināras, -è; semināras;*
- atà, -ātas; -ātas, -è: *regatà, prenumeratà, čempionātas; laureātas, -è;*
- āžas: *bagāžas, personāžas;*
- èktas: *efèktas, objèktas, konspèktas;*
- èlè: *flanèlè, novèlè, paralèlè;*
- emà: *morfemà, problemà, teoremà;*
- enà: *antenà, sirenà;*
- ènas; -ènas, -è: *fenomènas; manekènas, -è;*
- eñtas; -eñtas, -è: *dokumeñtas, elemeñtas; pacieñtas, -è;*
- erà: *premjerà, atmosferà;*
- èras: *ampèras, barjèras, karjèras;*
- èsas: *interèsas, procèsas;*
- ètas: *bufètas, internètas, komitètas, portrètas;*
- ètè: *kasètè, operètè;*
- ètras: *kilomètras, spektromètras, termomètras; bet hegzāmetras;*
- ièrius, -è: *inžinièrius, -è, revoliucionièrius, -è, režisièrius, -è;*
- ìlis: *automobilis, civilis, bet dāktilis;*
- inà, -inas: *kabinà, mašinà, jazmìnas, vazelìnas;*
- yrà (gal. -ýrą): *rapyrà, satyrà;*
- ýras, -è; -ýras: *dezertyras, -è; kefyras, turnýras;*
- ìstas, -è: *artistas, -è, realistas, -è, specialistas, -è;*
- ìtas: *apendicìtas, monolìtas;*
- yvà (gal. -ývą): *direktyvà, iniciatyvà, alternatyvà;*
- ývas: *aktývas, kolektývas, negatývas;*
- ìzas: *karnìzas, servìzas, siurprìzas;*
- ìzmas: *ateìzmas, egoìzmas, simbolìzmas;*
- ògas, -è: *biològas, -è, filològas, -è, politològas, -è;*
- òmas; -òmas, -è: *atòmas, simptòmas; agronòmas, -è;*
- ònas: *kartònas, talònas, telefònas;*
- òpas: *mikroskòpas, teleskòpas;*
- òras: *motòras, teròras;*

-ōrius; -ōrius, -ē: *inventōrius, kalendōrius; sekretōrius, -ē; bet: inspèktorius, -ē, kolèktorius, detèktorius...* (nekirčiuotas formantas);

-òsas: *abrikòsas, chaòsas; bet kòsmosas;*

-òtas: *despòtas, kompòtas;*

-òzè: *diagnòzè, prognòzè;*

-ūrà (gal. -ūrą); -ūras: *kultūrà, literatūrà, struktūrà; manikiūras.*

8.8.3. **Galūninio kirčiavimo** tarptautinių žodžių nedaug. Trečiosios (b) kirčiuotės yra žodžiai *dāktaras, bìlietas, egzāminas, teĩminas* (pastarieji trys kirčiuojami ir pagal 1 kirčiuotę); ketvirtosios kirčiuotės: *pāsas, plānas, streĩkas, gumà, madà, sierà.*

8.8.4. Nedidelę grupę sudaro **nelinksniuojami tarptautiniai žodžiai**. Jie dažniausiai turi kirčiuotą galinį skiemenį, kuris baigiasi tvirtagaliu -ẽ arba trumpais balsiais -ù, -ò, -ì, -à, pvz.: *ateljẽ, kupẽ, intervù, meniù, lotò, metrò, žiurì, buržuà*. Grupelė nelinksniuojamų žodžių, kurių gale yra balsis -o (kartais ir kiti), turi priešpaskutinio arba trečiojo nuo galo skiemens kirtį, pvz.: *esperánto, nèto, sòlo, ālibi.*

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.